

شاخص های رتبه بندی اقتصادی به کلی تغییر می کند

انقلاب دهک بندی در راه است

مهدی عبداللّهی دبیر گروه اقتصاد

از سال ۱۳۸۹ به بعد- که پرداخت یارانه نقدی پس از وقفه یک‌دهه‌ای، به مردم آغاز شد- یک سوال جدی در ذهن سیاستگذار وجود داشت که چه کسانی مستحق دریافت یارانه‌های نقدی هستند. البته قبل از پرداخت یارانه‌ها، دولت احمدی‌نژاد به دلیل فقدان دسترسی به آمارهای دقیق نتوانست در طرح اعطای سهام عدالت دهک‌بندی کند و سهام عدالت را براساس قشربندی پرداخت کرد. در این طرح که قرار بود فقط به خانوارهای دهک یک تا ششم سهام عدالت داده شود؛ اما عدم دسترسی به آمار باعث شد ۴۲ درصد از خانوارهای دهک یک تا ششم از دریافت سهام عدالت جامانده و به جای آن، تعداد ۱۷٫۵ میلیون نفر در دهک‌های ۷ تا ۱۰ صاحب سهام عدالت شوند. از سال ۱۳۹۳ بار دیگر در دولت روحانی موضوع استحقاق‌سنجی برای پرداخت یارانه‌ها مطرح شد که خروجی آن، تشکیل پایگاه رفاه ایرانیان بود. در سال‌های اخیر دهک‌بندی براساس داده‌های پایگاه مذکور انجام شد؛ اما اغلب با اعتراض مردمی روبه‌رو می‌شد. در سال ۱۴۰۳ نیز مدلی برای حذف یارانه از سوی دولت معرفی شد؛ اما این طرح نیز چندان فراگیری نداشت و مختص بخش کوچکی از دهک‌دهم می‌شد. اما روز گذشته وزیر رفاه از فرمول جدید یارانه‌ها خبر داد که اجرای آن می‌تواند یک تحول اساسی در نظام حمایتی کشور محسوب شود. گفته می‌شود مکمل این خبر، تصویب آیین‌نامه اجرایی تضمین امنیت غذایی و معیشت مردم است. لازم به توضیح است گرچه اقتصاددانان درنهایت معتقدند سیستم رفاهی مطلوب، سیستمی است که بخش رفاهی را به سیستم مالیاتی متصل کند؛ اما در نبود زیرساخت‌های کافی برای اجرای آن، اقدام اخیر دولت حائز اهمیت بوده و گامی در جهت عدالت در برخورداری از کمک‌های نقدی دولت است.

تغییر فرمول دهک‌بندی

احمد میدری وزیر تعاون، کار و رفاه اجتماعی با اعلام اینکه قرار است انقلابی در نظام استحقاق‌سنجی یارانه‌ها رخ دهد، گفت یک فرمول جدید جایگزین دهک‌بندی سنتی می‌شود. به گفته وزیر رفاه، این تغییر، پس از سال‌ها انتقاد از ناکارآمدی سیستم فعلی، وعده عدالت بیشتری در توزیع یارانه‌ها می‌دهد. آن‌طور که احمد میدری می‌گوید، فرمول جدید بر اساس «سطح درآمد واقعی خانوار» جایگزین دهک‌بندی سنتی می‌شود.

احمد میدری با انتقاد صریح از خطاهای سیستم فعلی، تأکید کرد: «تصور ثروتمند بودن همه ۲۷ میلیون نفر در سه دهک بالای درآمدی، اشتباه است. بسیاری از این افراد لزوماً مرفه نیستند.» این سخنان، زمینه‌ساز آیین‌نامه‌ای است که به هیئت دولت ارسال شده و می‌خواهد توان مالی واقعی را با دقت بیشتری بسنجد. سخنان میدری نشان می‌دهد وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی حالا مسیر جدیدی را پیشنهاد می‌دهد که دهک‌بندی را کنار گذاشته و بر درآمد واقعی تمرکز می‌کند.

براساس این طرح، در آیین‌نامه پیشنهادی وزارت کار، دهک‌های ۸، ۹ و ۱۰ را کنار می‌گذارند و درآمد خالص خانوار را با شاخص‌هایی همچون ۱- تعداد اعضای خانوار، ۲- هزینه‌های واقعی زندگی (مانند مسکن، خوراک و حمل‌ونقل) در شهرهای مختلف و ۳-

خیز همتی برای تک‌نرخ کردن ارز

یکی از نکات قابل توجه در اظهارات همتی، اشاره مستقیم او به حذف تدریجی ارز ترجیحی و حرکت به سمت تک‌نرخی شدن ارز است. او وعده داد که رانت ارز چندنرخی به تدریج جمع‌آوری شود؛ رانتی که به گفته او یکی از دلایل اصلی ناترازی در نظام بانکی است. همتی بار دیگر تأکید کرد: «به مردم قول می‌دهم بازار ارز به ثبات می‌رسد.» همچنین رئیس جدید بانک مرکزی به اجرای قانون وام ازدواج اشاره کرد و گفت: «قانون باید در این زمینه اجرا شود و بانک‌ها موظفند به تعهدات خود عمل کنند.» همتی بیان داشت باید بررسی شود چرا برخی بانک‌ها با کمبود اعتبار مواجهند. وی یادآور شد: «ارز ترجیحی باعث از بین رفتن ذخایر و بالابردن قیمت‌های دستوری ارز شد و مردم قیمت کالاها را با وجود تفاوت قیمت بازار آزاد با ترجیحی، به‌روز می‌گیرند. بازار آزاد ارز به صورت مارجین برای اقتصاد عمل می‌کند و با وجود اینکه برخی انکار می‌کنند، حقیقت این است که این تفاوت‌ها نوسانات قیمتی را تشدید می‌کند.» همتی در باره حذف ارز ترجیحی، تصریح کرد: «با بررسی شرایط، ضوابط و موقعیت کالاها، موقعیت ذخایر برای ارز ترجیحی تصمیم خواهیم گرفت. مطمئناً تصمیمی اتخاذ نمی‌کنیم که به بی‌ثباتی یا التهاب قیمت‌ها منجر شود و این تصمیمات حتماً بر اساس بررسی‌های دقیق خواهد بود.»

کنترل تورم و برخورد با بانک‌های ناتراز

همتی در بخش مهمی از سخنان خود، تمرکز ویژه‌ای بر موضوع تورم و نظام بانکی داشت. او با لحنی صریح گفت: «به مردم قول می‌دهم ثبات اقتصادی را فراهم کنیم. کنترل تورم وظیفه ماست و دلیل تورم هم کسری بودجه است که باید کنترل شود.» او همچنین وعده داد که با بانک‌های ناتراز برخورد خواهد کرد و توضیح داد که مشکل ناترازی محسوب به دو بانک خاص نیست. به گفته همتی، بسیاری از بانک‌های کشور با ناترازی مواجهند و این ناترازی به اضافه‌برداشت از بانک مرکزی منجر می‌شود؛ اضافه‌برداشتی که به رشد نقدینگی، تورم و در نهایت افزایش نرخ ارز می‌انجامد. رئیس جدید بانک مرکزی اعلام کرد که برای ساماندهی بانک‌ها، فرایند «گزیر» بر اساس قانون بانک مرکزی و میوزهای اخذشده از سران قوا اجرا خواهد شد و این موضوع یکی از محورهای اصلی برنامه اوست.

جدول نمونه ارزیابی یارانه براساس فرمول جدید نظام استحقاق‌سنجی یارانه‌ها					
شاخص‌ها	خانوار ۱	خانوار ۲	خانوار ۳	خانوار ۴	توضیحات
شهر	تهران	اصفهان	شیراز	تهران	اختلاف هزینه‌ها براساس شهر
تعداد اعضای خانوار	۴٫۰	۳٫۰	۵٫۰	۲٫۰	اعضای خانواده در محاسبه یارانه مؤثرند
درآمد ماهانه (میلیون تومان)	۴۰	۳۰	۵۰	۲۰	درآمد خالص قبل از هزینه‌ها
هزینه‌های ضروری (مسکن و خوراک)	۲۸	۱۸	۳۵	۱۵	هزینه واقعی زندگی
درآمد واقعی پس از هزینه‌ها	۱۲	۱۲	۱۵	۵	ملاک تعیین یارانه
گروه یارانه‌ای	متوسط	متوسط	متوسط	کم‌درآمد	نتیجه محاسبه براساس فرمول جدید

دیگر، وضعیت تعداد ملک در بین مالکان مسکن است. براساس داده‌های رسمی، در سال ۱۴۰۲ از تعداد ۲۱ میلیون و ۶۸۲ هزار خانوار شهری، ۳۱ درصد از آنان (۶٫۷ میلیون خانوار) فاقد مسکن و مستأجر بوده، ۳/۵۳ درصد از خانوارها (۱۱٫۵ میلیون خانوار) یک ملک داشته، ۷/۱۱ درصد از خانوارها (۲٫۵ میلیون خانوار) دارای دو ملک و ۴ درصد از خانوارها (۸۶۷ هزار خانوار) دارای بیش از دو ملک بوده‌اند. این اعداد به ما می‌گوید هر دهک‌بندی که بدون توجه به وضعیت مالکیت مسکن و حتی مالکیت زمین باشد، آثار رفاهی خود را خشتی خواهد کرد.

سرنوشت شاخص‌های قبلی دهک‌بندی

در کنار شاخص‌های جدیدی که قرار است اعمال شود، در سال ۱۴۰۳ هیئت‌وزیران چندین شاخص را برای دهک‌بندی جدید و همچنین حذف یارانه افراد دهک‌های بالا اعلام کرد که این شاخص‌ها را به‌طورکلی در ۶ بخش می‌توان دسته‌بندی کرد: ۱. مجموع درآمد اعضای خانوار، ۲. تراکنش‌های خرید ماهانه ۳. دارایی‌های ملکی ۴. خودروهای لوکس، ۵. سفرهای خارجی و ۶. اقامت در خارج از کشور. بر اساس شاخص اول، میزان مجموع درآمد اعضای خانواده مبنای دهک‌بندی و حذف یارانه است. براین اساس، خانوار یک‌نفره اگر در سال ۱۴۰۳ سه‌برابر حداقل حقوق (جمعاً ۳۰ میلیون تومان) درآمد داشت، در ردیف حذف یارانه قرار می‌گرفت. اگر بعد خانوار دوفنره باشد، مبنای حذف یارانه درآمدی معادل ۳٫۷۵ برابر حداقل حقوق سال تعیین‌شده در بودجه سال ۱۴۰۳ (۳۷ میلیون و ۵۰۰ هزار تومان) بود. در خانوار سه‌نفره، مجموع درآمد برای حذف یارانه ۴٫۵ برابر حداقل حقوق سال ۱۴۰۳ حدود ۴۵ میلیون تومان برآورد شده بود. در خانوار چهارنفره، ۵٫۲ برابر حداقل حقوق سال گذشته یعنی ۵۲ میلیون و ۲۵۰ هزار تومان برآورد شده بود. در خانوار پنج‌نفره، مبنای حذف یارانه، داشتن درآمدی معادل ۶ برابر حقوق در بودجه سال ۱۴۰۳ است که ۶۰ میلیون تومان می‌شود. در شاخص دوم، برای خانوار یک‌نفره اگر میانگین ماهانه خرید مجموع کارت‌های بانکی ۵۰ میلیون تومان باشد، فرد در ردیف حذف یارانه قرار می‌گیرد. در خانوار دوفنره این مقدار ۶۰ میلیون و ۲۵۰ هزار تومان، در خانوار سه‌نفره ۷۵ میلیون تومان، در خانوار چهارنفره ۸۷ میلیون و ۵۰۰ هزار تومان و در خانوار پنج‌نفره این میزان ۱۰۰ میلیون تومان است. بر اساس شاخص سوم، خانوارهایی که ارزش مجموع املاک و مستغلات آن‌ها (مانند باغ‌ویلاهای مجلل) بیش از ۲۵ میلیارد تومان باشد، مشمول قطع یارانه خواهند شد. بر اساس شاخص چهارم، خانوارهایی که دارای یک خودروی

لوکس یا چند خودروی سواری یا وانت دوکابین با مجموع ارزش سه میلیارد تومان باشند، از لیست دریافت یارانه خارج می‌شوند. بر اساس شاخص پنجم، خانوارهایی که بیش از ۵ سفر خارجی در یک سال داشته باشند، دیگر مشمول دریافت یارانه نخواهند بود. همچنین بر اساس شاخص ششم نیز ایرانیان مقیم خارج از کشور، بر اساس اعلام وزارت امور خارجه، از لیست یارانه‌گیران حذف می‌شوند.

به نظر می‌رسد مدل مذکور صرفاً برای حذف یارانه بخش کوچکی از خانوارهایی که در اصلاح خانوارهای ثروتمند در دهک دهم قرار داشتند، کاربرد داشته و مدل جدید استحقاق‌سنجی یک مدل پویا برای استحقاق‌سنجی همه دهک‌های هزینه‌ای است و می‌تواند از قبل موضوع استحقاق‌سنجی را انجام داده و نتایج آن برای اعطای یارانه‌ها، دقیق بوده و ضریب اصابت آن به گروه‌های کم‌درآمد بیشتر خواهد بود.

فاجعه‌ای که در سال ۸۶ رخ داد

از جمله مصادیق قابل تأمل در موضوع دهک‌بندی، تصمیم سرنوشت‌ساز سال ۱۳۸۶ دولت احمدی‌نژاد در توزیع سهام عدالت بود. به‌رغم صراحت قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ در شناسایی علمی ۶ دهک پایین درآمدی به‌عنوان مشمولان توزیع سهام عدالت، دولت احمدی‌نژاد طی سال‌های ۱۳۸۶ تا ۱۳۹۱ دهک‌های جمعیتی و قشربندی را به‌عنوان مشمولان دریافت سهام عدالت به رسمیت شناخت. بررسی‌ها نشان می‌دهد در بخش اجرا، طی مصوبات مختلف ستاد مرکزی سهام عدالت، مشمولان سهام عدالت در ۱۸ مرحله شناسایی شده‌اند و تعداد آنان براساس آخرین اطلاعات سامانه سهام عدالت حدود ۴۹ میلیون نفر (مجموع مشمولان در قید حیات و اقرار متوفی) بوده است.

در مرحله اول مشمولان سهام عدالت عمدتاً افراد نیازمند مشمول طرح شهید رجایی، مددجویان کمیته امداد امام خمینی (ره) و افراد تحت حمایت سازمان بهزیستی کل کشور را تشکیل می‌دادند. مشمولان مرحله دوم شامل روستاییان و عشایر فاقد شغل و درآمد ثابتی بودند. در مرحله سوم به ۴/۱۳ میلیون نفر از شاغلان دستگاه‌های اجرایی، بازنشستگان کشوری، لشکری، تأمین اجتماعی و کارکنان شاغل شهرداری‌ها سهام اعطا شد. در مرحله چهارم نیز گروه‌هایی همچون ایثارگران؛ والدین، فرزندان و همسر شهید- جانبازان و آزادگان مشمول این طرح شناسایی شدند. در مراحل پنجم تا هجدهم نیز زنان کارگر سرپرست خانوار (مشمول قانون کار)، خدام مساجد، امامزاده‌ها و حسینیه‌ها، طلاب حوزه‌های علمیه سراسر کشور، بیماران خاص (هموفیلی، ام اس، تالاسمی و دیالیزی)، کارکنان ستاد‌های نمازجمعه، خبرنگاران، قالیبافان، کارکنان سهام عدالت، فعالان قرآنی، زندانیان آزادشده، تاسکیرانان و اتوبوسرانان، کارگران فصلی و ساختمانی و افراد کم‌درآمدی که در مراحل قبلی مشمول نشده بودند، با خوداظهاری و درخواست عمومی مشمول اعطای سهام عدالت شدند. این نوع انتخاب مشمولان براساس قشربندی، به لحاظ عدالت اجتماعی تبعات زیادی داشت. براساس داده‌های پایگاه اطلاعات رفاه ایرانیان، درحالی‌که در دهک‌های یکم تا ششم تعداد ۸/۲۰ میلیون نفر (۴۲ درصد از کل جمعیت این ۶ دهک) سهام عدالت دریافت نکرده‌اند در دهک‌های ۷ تا ۱۰ تعداد ۵/۱۷ میلیون نفر سهام عدالت دریافت کرده‌اند.

سیاست ارزی؛ کنترل نوسان به‌جای نرخ‌گذاری

همتی با اشاره به مطالبات اصناف و علان اقتصادی، تأکید کرد که بازار بیش از هر چیز به ثبات نیاز دارد. او گفت بانک مرکزی نباید مسئول نرخ‌گذاری باشد، بلکه باید جلوی نوسانات شدید را بگیرد. به گفته رئیس جدید بانک مرکزی، یک کانال یا دالان ارزی برای نرخ ارز تعریف خواهد شد تا در چهارچوب روندهای اقتصادی، ثبات نسبی در بازار ایجاد شود.

وعده بازگشت ارزی‌ها بازنگشته

همتی در پاسخ به پرسشی درباره گلیه‌های صادرکنندگان در زمینه بازگشت ارز به کشور، تصریح کرد: «گلیه‌ها درست است و این مسائل را برطرف خواهیم کرد. حتماً سازوکاری ایجاد می‌کنیم که همه فعالان اقتصادی ارز‌هایشان را به داخل کشور بیاورند. مقرراتی که تدوین شده دست و پاگیر است، یکی از برنامه‌های ما جمع‌آوری سهام‌های اضافه است. طی یک‌رو هفته آینده برنامه‌های اصلی خود را اعلام خواهیم کرد.» رئیس کل بانک مرکزی در پاسخ به پرسشی درباره بازگشت ارز شرکت‌های نفتی و فولادی و تعلق آنان در این زمینه، تصریح کرد: «مطمئن باشید همه را برمی‌گردانم؛ شک نکنید برخورد خواهیم کرد، تجربه نشان داده که این‌ها را پیگیری خواهم کرد و اگر کسی ارز نیاورده باشد حتماً برمی‌گرداند مگر اینکه نرخ‌ها را به قدری پایین آورده باشید که برای صادرکننده به صرفه نباشد که ارز را برگرداند که آن موارد هم پیگیری می‌شود.»

احیای نقش صرافی‌ها در مدیریت بازار ارز

همتی در بخش پایانی اظهاراتش، از استفاده از ظرفیت صرافی‌ها برای مدیریت بازار ارز خبر داد. او صرافی‌ها را یک «شبکه مویرگی بزرگ» توصیف کرد که در ساماندهی اخیر مورد غفلت قرار گرفته‌اند و وعده داد این شبکه احیا شود تا به ثبات و آرامش بازار ارز کمک کند.

